

UiT Norgga
árktalaš universitehta

DÁROGIELA
JA JULEV-
SÁMEGIELLAJ

Gáhttjom guoradallamij sæbrrat **SAMINOR 3**

Gávvá: Jonatan Ottesen

Mij la SAMINOR?

SAMINOR guoradallá álmuga varresvuohta- ja iellemdilev bájkijn gánná sáme ja dáttja árru. SAMINOR galggá dutkamij buktet dáhtájt ma subtsasti ienebut álmuga varresvuoda, skih- pudagáj ja iellemdile birra. Guoradallam galggá tjadáduvvat moatten tjerdalasj guovlon nuort- talin, ja sierraláhkáj sámeálmugav. Ulmme l varresvuodav ja varresvuodadievnastusájt buoredit gájkajda.

Guoradallam la guokti ávddåla tjadáduvvam, manemusát tjadáduváj 2012–2014. Guoradal- lam tjadáduvvá UiT Vuona arktalasj universitie- hta sáme varresvuodadutkama guovdátjis.

Manen gáhttjop/ duv sebratjit?

Mij gáhttjop duv sebratjit SAMINOR 3-guora- dallamij gá duv áldar la 40–79 jagij gaskan, ja áro suohkanin gánná guoradallam galggá tjadáduvvat. Mij gáhttjop divna viesádijt duv suohkanin, jali tjuoldedum oase suohkanis gudi dán áldarjuohkusij gulluji. Duv namma ja adræssa l viettjadum Álmuklågos.

Manen SAMINOR- guoradallamij sæbrrat?

Mij ájggop båtusijt ruopptot gaskostit. Jus oassálastá de oattjo vásstádusáv ietjat tjuolde- dum átsálvisájda, jus dav sidá. Dá littji dávk ávkálasj ja miellagiddis diedo ietjat varresvuoda birra. Suohkan gási gullu, oadtju sierra rappártáv viesádij varresvuoda birra jur ietjasa suohkanis.

Jus sebra, de viehkeda ájnas diedoj varresvuo- dadutkamij. Guoradallama båtusa máhtti subtsastit álov álmuga varresvuodadile bir- ra, ja dát la ávkálasj máhtto suohkanijda, fylk- kasuohkanijda, varresvuoda oajválattjajda ja Sámediggáj. Máhtti ávkkit diedojt, gá galggi då- jmajt biedjat jáhtuj ma buoredi álmuga var- resvuodav, ja gá galggi ávddånahttet ja hieba- dahttet varresvuodadievnastusájt.

Juohkka ájnna oassevålde l ájnas, berustahtek jus la sábmme, guojnna jali dádtja, nuorra jali vuoras, vieddje jali skibás. Dadi ienep oasse- vålde, dadi ábbålap ja árvulap SAMINOR- guoradallam sjaddá.

Gåktu guoradallam tjadáduvvá?

Divna gudi gáhtjoduvvi SAMINOR 3-guoradallamij oadtju gatjálvissjiemáv majt galggi vásstedit, ja gáhtttjomav ájgijn rubbmelasj guoradallamij. Gatjálvissjiemáv máhtta digitála ræjdoj jali páhperhámen vásstedit ja danna li gatjálvisá varresvuoda, skihpudagáj ja iellemvuoge birra. Sij gudi li 70-79 jage oadtju gatjálvissjiemáv páhperhámen pásta baktu. Gatjálvissjiemáv páhperhámen aj guoradallambájken oattjo.

Rubbmelasj guoradallam tjadáduvvá juogu de bussan jali stuoves sajen suohkanin. Vuogas jus la gatjálvissjiemáv vásstedam ávddål gá boadá. Jus illa vásstedam, de máhtá gatjálvissjiemáv dievddet gá boadá rubmahav guoradalátjit. Guoradallambájken bargge máhtti duv viehkedit sjiemáv vásstedittjat, jus la dárbbu. Gatjálvissjiejbmá l sáemmi ájnas dutkamij dagu rubbmelasj átsálvisá.

Gatjálvissjiemán dáv gatjádip

Gatjálvissjiemán li gatjálvisá ietjat varresvuoda, skihpudagáj ja iellemvuoge birra:

- tsáhke- ja varravárrevihke ja sáhkárdávdda (diabetes)
- covid-19
- dálkkasa
- rubbmelasj vájve
- bádne- ja njálmmearresvuohtha
- lågådahttema/alternatijva medisijna birra
- badjelgæhtttjam ja nálsodibme
- vahágahttem ja ráhtsatjime
- doajmmahieredibme
- makta aná ja dudálasj la varresvuoda- ja hüksodievnastusáj
- gáktu histávrrálasj dáhpádusá dunji vájkkudi uddni
- vájves dáhpádusá iellema nalluj
- biebbmo
- iellemkvalitiehtta
- mentála varresvuohtha
- gáktu dálkádahka ja luondo biejsstem dunji vájkkut
- barggo/áhpádus/ruhtadille
- gárevselga
- sosiála doarjja ja rijbadibme
- makta labuda
- ássko
- giella ja etnisitiehtta, ja kultuvrra

Rubbmelasj átsálvisán guoradallap dáv

Rubbmelasj guoradallam vihpá birrusin 30-45 minuhta. Dájt guoradallap:

- alludagáv ja dættov, álema ja nárása biráldisáv mihttip
- gáktu tsáhke svahtjá (EKG)
- varradættov ja varrasjvatjov gá vuojnadalá
- man gievrre la juonga birra tjábrrit
- mihttip gæhppáj gievrudagáv (spirometri) muhtem válljidum oassálasstij
- muhtem oassálasste gáhtjoduvvi labudallammihtov adnet rubmahin vahkov
- varáv átsádip
- gáhtttjop muhtem oasseváldijt gádtjá- ja vuopptaátsálvisáv vattátjit guoradallamij

Oassálasste gudi li badjel 70 jage gáhtjoduvvi duoddeguoradallamij mij vihpá birrusij 30 minuhta:

- balánssaguoradallam ja álkkes labudallama degu tjáhkkit ja tjuodtjánit
- mujtov ja mássjelisvuodav, oassálasste galggi dábddát bágojt, juhtusijt ja tjadnat aktij symbávlájt ja tállajt

Dáv biologijjalasj átsálvisájn analyserip

Varra-, gádtjá- ja vuopptaátsálvisáv adnep gá galggap analysierit:

- varrasáhkka dásev
- makta varán la buojdde
- varraprosentav ja makta l ruovdde varán
- iesjengga ensijmaj (proteijna) dásev
- muhtem hormávnáj dásev
- muhtem sálte ja minerála dásev
- makta rubmahin li vuolsje
- duot dát mihtto mij vuoset gáktu duv mánema doajmmi
- COVID-19 (korona) antistáffa, muhtem válljidum oassálasstijs
- B 12-vitamijnav

Átsálvisáj analijsa vuorkkiduvvi dáhtábássaj duv gatjálvissjiemá vásstádusáj siegen. Ietjá varraátsálvisá vuorkkiduvvi UiT Vuona arktalasj universitiehtan, vaj manjela máhtta dajt dutkat.

Vásstáduš

Jus sidá, de máhtá guoradallama manjela oadt-jot vásstádušájt muhtem átsálvisájs ja analijsajs. Duola degu ietjat:

- alludahka, dæddo, rumájstuorrudakindæksa (KMI)
- náråsa ja ålema mihto
- varradæddo, vuoynadallama pulssa
- varraprosænnta
- guhkesájggåsasj varrasåhkår
- gæhppáj varresvuohta

Jus muhtem dâjs mihttimijs vuoset dârba-ha viehkev, de alodip dálkudiddjâj rinngutjit? Máhtá válljit jus i sidá átsálvisá vásstádušájt diehtet, valla jus boados vuoset dujna I dârbbo dálkudiddje lusi dalåga, de ajtu oattjo diedov dan birra.

Guoradallama åvddånime ja boahhteåjge dut-kambåhtusij birra oattjo diehtet SAMINOR:a næhttabielen (www.saminor.no), ja avijsaj, sosiåla medijâj ja duon dån dâhpåduså ja ålmmuktjåhkanime baktu.

Persåvnnåsuodjalibme, miededibme ja rievtesvuoda

Iesj mierreda jus SAMINOR:aj sebra. Besa sæbrrat vájku i sidá fárruj divna åsijda guoradal-lamin. Gå oassålastå SAMINOR:aj de miededa jus duv diedo ja biologijjalasj åtsålviså máht-ti dutkamij aneduvvat mierredahtek åjggåj. Miededibme vihpå desik vuosstelda adnuj. Miededa aj ådå jali duoddeguoradallamijda gåhtjoduvvat jus dasi sjaddå dârbbo.

Duv rievtesvuoda

Juohkkahasj guhti I SAMINOR:aj sæbrråm, bæsså diehtet makkir diedo li ietjas birra vuorkkiduvvam. Dujna I aj riektå vigijt duollit dajn diedojn majt lip duv birra vuorkkim.

Besa akta ber goassa guoradallamis gæssådit. Jus sidå guoradallamis gæssådit, de máhtå gâjbbedit mij åtsålvisåjt ja diedojt duv birra gådodip, jus diedo ælla juo aneduvvam anali-ysajda, diedalasj almodimijn jali li namådime.

Jus sidå diehtet makkir diedojt SAMINOR la duv birra vuorkkiduvvam jali sidå gæssådit, de máhtå válldet aktivvuodav mijåjn e-mejla baktu: saminor@uit.no.

Gej gulådallat ja gejn la åvdåsvásstáduš

UiT Vuona arktalasj universitiehtha Sáme varres-vuodadutkama guovdåsj SAMINOR 3-guoradalla-mav tjadåt. UiT Vuona arktalasj universitiehthan la SAMINOR:a dâhtåj åvdåsvásstediddje. Dat mer-kaj universitiehtha duogen la gåktu diedo vuork-kiduvvi ja rabåduvvi. UiT Vuona arktalasj uni-versitiehtha persåvnnåsuodjalusoahhttsijn máhtå dâppe gulådallat: personvernombud@uit.no.

Dutkama åvdåsvásstediddje la SAMINOR fága-lasj jådediddje, 1. dutke, dr.med. Ann Ragnhild Broderstad.

Besa aj Diehtogæhttuj jali Ståhta varres-vuodagæhttuj gujddit jus diedo duv mielas e giehtadalåduvå varresvuodaregistarlåga § 23 gitta § 25 milta.

Gåktu vuorkkip diedojt duv birra?

Diedo duv birra, gatjålvissemå vásstådušå, rubb-melasj åtsålvisåj vásstådušå ja duv biologijjalasj åtsålvisåj vásstådušå vuorkkiduvvi boahhteåjge dutkamij muhtem dâhtåbåsan mav UiT Vuona arktalasj universitiehtha håldat. Biologijjalasj åtsålviså vuorkkiduvvi UiT Vuona arktalasj univer-sitiehtha dâhkkiduvvam dutkambiobånkan.

Divna diedo ja åtsålviså vuorkkiduvvi namåt jalik riegådimnummarat dagi. Muhtem kåvddå tjad-nå duv ietjat diedojda ja åtsålvisåjda. Dat merkaj duv dâhtåjt ij besa identifiserit. Kåvddåtjåvda vuorkkiduvvå ietjå sajen gå duv varresvuodad-iedo, ja dåssju gallegattja oadtju kåvddåtjoavd-dagav mij máhtå duv diedojt dunji tjadnat.

Duv diedo ja åtsålviså mierredahkes åjggåj vuorkkiduvvi jus dån i guoradallamis gæssåda.

Gudi bessi SAMINOR:a dáhtájda ja biologijjalasj materiálajda?

Jus galggá SAMINOR-materiálav adnet, de hæhttuji dutkamprosjevta SAMINOR:as loabev ádnat. SAMINOR:a dáhtá máhtti aneduvvat dutkamprosjevtajda vaj oadtju ienep máhtov álmmu- ga varresvuoda, skihpudagáj ja iellemdile birra moatten tjerdalasj bájken nuorttan. Dutkamprosjevta ma adni SAMINOR:a dáhtájt galggi tjielgasit ávkken guoradaládum guovlo álm mugij.

Juohkkahasj gænna l dutkamtjehpudahka (dåktårgráda jali muodugasj) ja la vuona dutkamásadussaj tjanádum, bæssá áhtsát SAMINOR:a dáhtájt analysierit. Studenta aj bessi SAMINOR-dáhtájt adnet jus sijá bagádalle l prosjevta jádediddje. Politijja, stáhta ásadusá, dáhkáduvidnudagá jali ietjá kommersiála ásadusá e dáhtájda besa.

Makkir dáhtá máhtti juogeduvvat?

Dutke oadtju dæssju dajt diedoijt majt dárbaht ietjasa dutkamgatlávisájda. Dutke bessi dæssju namádis dáhtájda. Dat merkaj diedo ma gulluji div identitiehhtaj li gádoduvvam, vaj dutke e besa diehtet guhtimusj dán la. Gá dutke ietjasa analijsaj álli, de hæhttuji gádodit diedoijt majt li oadtjum. Gá biologijjalasj materiálav adni, de galggi átsálvismateriálav bátsidisá juogu de destrueriduvvat jali SAMINOR:aj máhtsaduvvat.

Makkir gájbbádusá li SAMINOR-dáhtá juohkemij?

Divna dutkamprosjevta ma galggi adnet SAMINOR:a dáhtájt jali biologijjalasj materiálav, galggi vuona lágajt ja njuolgadustjállagijt tjuovvot. Prosjevta galggi aj juo oadtjum dárbulasj dáhkkidimijt ávdđál gá dáhtájt jali biologijjalasj materiálav oadtju.

Divna varresvuodadutkam gánná sáme li juohkusin, jali jus viedtjá dáhtájt dakkir guovlojs gánná árru edna sáme, jali mij sáme tjerdalasjuohtaj, giellaj jali kultuvrraj guosská, galggá kollektijva sáme miedemav oadtjot. Dákkir miededimev galggá viedtjat Sámedikke Sáme varresvuodadutkama etihkalasj ássjediehtte nammadusás, gájka prosjevtajda ma SAMINOR:a diedoijt adni.

Dáhtájt máhtta aj álggorijkkaj sáddit (aj EU/EØS álggolij) dutkamprosjevtajda majn prosjevta jádediddje l virggáj biejaduvvam muhtem vuona dutkamásadusán jus dá persávnnsuodjalimnjuolgadusájt tjuovvu. Soajttá aj analysierit biologijjalasj átsálvissájt álggorijka laboratávrrájn (aj EU/EØS álggolin).

Gáktu analijsaj máhtsadit

Jus dutkamprosjevta SAMINOR:a biologijjalasj materiálav tjanádum, de galggi báhtusa SAMINOR:aj máhtsaduvvat. Analijssabáhtusa vuorkkiduvvi SAMINOR:a ietjá dáhtáj sáhkáj ja dajt galggá bessat ádnat adnet.

Máhttelisvuohda genajt boahhteájgen guoradallat

lhkap boahhteájggáj dárbaht guoradallat skihpudagáj genetihkalasj markerajt. Dákkir dutkamav bæssá dæssju dahkat jus la álm mugij ájnas ja ávkken. SAMINOR:a genetihkalasj materiálav ij besa adnet mierredittjat guhtimuttja li fuolke jali guoradaláttit gássstá sáme li boahtam, ja e ga galga politijjaj, dáhkáduvidnudagáj jali daj muodugattajda juogeduvvat.

Genajt ij goassak besa dutkagoahitet ávdđál gá Sámedikke Sáme varresvuodadutkama etihkalasj ássjediehtte nammadus, Guovlo etihkalasj nammadus medisijna ja varresvuodafágalasj dutkametihka vuoksjuj (REK), ja SAMINOR:a jádediddje SAMINOR:a prosjektastivra rádu- daládjinn la dasi loabedam.

Duv diedo ja gáktu da li ietjá regisstarijda tjanádum

Nágin dutkamprosjevtajn galggi div dáhtá SAMINOR-guoradallamis tjanádum diedoijt div birra ietjá regisstaris. Dutke gudi sihti SAMINOR:a dáhtájt ietjá regisstarijda tjadnat, hæhttuji loabev áhtsát vuona lága milta ávdđál gá dáv bessi dahkat. Prosjevta oadtju dæssju loabev tjadnat dajt diedoijt majt dárbaht ietjasa dutkamgatlávisájt vásstedittjat.

Dá máhtti liehket duola dagu nasjávnnálasj regis- stara skihpudagáj, sisbáhtusa, oajo, áhpadusá, virge jnv., skihppijviesoj diagnávssaregisstara,

jali diedo ietjá varresvuoda guoradallamijs masi la oassálasstám. Nágín regisstara ma dávk máhtti aneduvvat li

- Kræfftaregistar (*Kreftregisteret*), Jábmemoar-reregistar (*Dødsårsaksregisteret*), Tsáhke- ja varravárrevihkeregistar (*Hjerte- og karregisteret*), vuolssjeregisstara (*infeksjonsregisteret*), Dálkastjála-registar (*Reseptregisteret*), Medisijnalasj Riegádim-registar (*Medisinsk Fødselsregister*), Vuona pasientaregistar (*Norsk pasientregister*), KUHR-dáhtábássa (*Kontroll og utbetaling av helserefusjoner*), oadjoregistar (*trygderegisteret FD-trygd*), VBÁ (NAV) ietjá regisstara, Statistisk Sentralbyrå regisstara álmuga, familjaj, oadjomávsoj, áhpadusá jnv., histávraľasj regisstara ja ietjá nasjávnaľasj regisstara ja álmukláhka.

Ietjá regisstarijda tjadnat la vejulasj danen gá miján Vuonan la 11-siffar riegádimnummar. Dutke e huoman besa diehtet guhtimusj dán la. Regisstarij tjanástahka I suoddjidum kávdđat-joavddagij ma vuorkkiduvvi sierra.

Jus la SAMINOR-guoradallamijda ávddála sábrram, de máhtti aj SAMINOR:a ávdep báhtusa buohtastahteduvvat.

Guládallamdieđo

Jus li gatjálvisá SAMINOR-guoradallama birra jali UiT Vuona arktalasj universitiehtha Sáme varresvuodadutkama guovdátja birra, de máhtá váll-det aktijvuodav dánna: saminor@uit.no. Mijá ulmme I vásstedit divna gatjálvisájt.

Máhtá aj riľngut midjij: +47 40 64 94 69. Dán nummarij máhtá riľngut árggabiejvijt Kl. 10.00-14.00, dan ájge gá lip dáhtájt tjoahkkimin.

Tjuovo SAMINOR-guoradallamav

SAMINOR-guoradallama birra máhtá mijá næhtabielen lálhkát (www.saminor.no). danna gávna áđasmahteduvvam diedojt dan birra mij dáhpáduvva ja mijá dutkambáhtusij birra. Næhtabielen máhtá aj lálhkát rappártájt ma dagáduvvi suohkanijda ma oassálassti. Duodden ájggop dutkamav ávddánbuktet sosiála medijájn.

Gávvá: Jonatan Ottesen

Diedojt guoradallama
birra gávna
www.saminor.no

Jus dujna li gatjálvisá máhtá
sáddit e-mejlav dási
saminor@uit.no

